

Üniversite Gençliğinin Vatandaşlık Hak Ve Sorumluluklarına İlişkin Bilinç Ve Farkındalıkları Üzerine Bir Araştırma: Isparta Meslek Yüksekokulu Örneği

Nilgün DOLMACI *
Nurdan KUŞAT **

ÖZET

Bu çalışma üniversite öğrencilerinin vatandaşlık hak ve sorumluluklarına ilişkin bilinç ve farkındalık düzeylerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaç dahilinde Süleyman Demirel Üniversitesi Isparta Meslek Yüksekokulu İşletme Yönetimi ve Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programlarının 1. sınıflarında okuyan öğrencilere yönelik bir anket çalışması düzenlenmiştir. Çalışmada demografik ve iki grup içeren verilerin analizinde Student T Testi ile 2'den fazla seviye içeren faktörlerde (önşartlar sağlanıyor ise) varyans analizi tekniği ve (önşartlar sağlanmıyor ise) Kruskal-Wallis Testi ile gruplar arasındaki farklılıklar irdelenmiştir. Ankette elde edilen likert verilerine faktör analizi uygulanarak toplam değişimi açıklamada kaç faktörün etkili olduğu ve bu faktörler içerisinde de hangi soruların yüklerinin daha fazla olduğu irdelenmiştir. Katılımcıların siyasal hak ve ödevleri konusunda bilinç düzeylerinin yüksek olduğu ve siyasal hayata katılımında bu farkındalıklarını uygulamaya geçirmekten çekinmeyecekleri görülmüştür. Bireylerde hak arama bilincinin yerleşmesinde eğitimin etkili olduğuna ilişkin yerleşik bir kanaat bulunduğu saptanmıştır. Ayrıca ailenin yaklaşımına göre bireyin hak arama bilincinin etkilendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık Bilinci, Hak ve Sorumluluklar, İnsan Hakları Eğitimi, Hak Bilinci, Temel Hak ve Özgürlükler.

JEL Sınıflandırması: I20, K19.

A Study On The Awareness Level Of University Students Regarding Rights And Responsibilities Of Citizenship: Isparta Vocational School Case

ABSTRACT

The major aim of this study is to determine the awareness level of university students regarding rights and responsibilities of citizenship. Within this scope a survey was conducted for freshman students studying Business Management and Health Care Management Programs at Süleyman Demirel University, Isparta Vocational School. In the analysis part of research Student T Test was used on data, which includes demographic and two groups; and, in factors including factors with more than 2 levels (if meet the requirements) variance analysis and technique were used, and (if do not meet the requirements) Kruskal-Wallis Test were used in order to evaluate the differences. By applying factor analysis on likert data obtained from survey, it was aimed to explain how many factors were effective on total change and which questions had more value among these factors. Participants' levels of awareness about political rights and duties are high and they would not hesitate to put their awareness into practice regarding participation to political life. It was found that there is a profound opinion that education is effective on advancement of awareness about claiming rights. In addition, awareness of claiming rights is affected depending upon the family's approach.

Keywords: Awareness of Citizenship, Rights and Responsibilities, Human Rights Education, Awareness of Rights, The Basic Rights and Freedoms.

Jel Classification: I20, K19.

* Öğr. Gör. Nilgün Dolmacı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta Meslek Yüksekokulu

** Öğr. Gör. Dr. Nurdan Kuşat, Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğirdir Meslek Yüksekokulu, nurdankusat@sdu.edu.tr

1. GİRİŞ

Toplumsal bir varlık olarak insan diğer tüm canlı varlıklardan farklı bir şekilde, kendine özgü yeteneklere sahiptir. Bu yetenekler; düşünme, konuşma, karar verme ve uygulama, zihinsel ve fiziksel gücünü kullanarak teknolojik, kültürel, ekonomik değerler üretme şeklinde belirtilebilir. Bu yeteneklerdeki sürdürülebilirlik ise, bireyin vatandaşlık bilincine sahip olmasına bağlı olarak sağlanabilir. Vatandaşlık bilinci de; başta insan hakları olmak üzere devlet, devletin fonksiyonları, idari ve yargısal yapılanma, sivil toplum kuruluşları vb. konularda bilgi sahibi olması ile kazandırılabilir. Vatandaşlık haklarının ve hak arama/koruma bilincinin ailede, okulda, özel ve iş yaşamında somut olarak yerleşmesi ile uygulama mümkün hale gelir. Bu bağlamda kendi hak ve sorumluluklarının farkında olan bireyler, geleceğini belirleme özgürlüğünü de elinde tutabilecektir.

Hak ve özgürlük bilgisi tüm haklara saygıyı güvence altına almak için temel bir araç olarak kabul edilir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan hakların gerçekleştirilmesi için bir merkezdir. Ocak 1995'den başlamak üzere "BM İnsan Hakları Eğitimi İçin 10 Yıl" sürecini ortaya koyarak, tüm sektörlerde insan hakları eğitim programlarının uygulanmasını geliştirmek adına Dünya İnsan Hakları Eğitim Programı'nı ilan etmiştir. Bu programda eğitim, tüm ülkeler arasında insan hakları ve temel özgürlüklere saygı, barış, adalet, eşitlik, hoşgörü gibi değerleri teşvik etmek zorundadır.

Bu gelişmelerin ışığında Milli Eğitim Bakanlığı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi arasında 13 Ocak 2004'te imzalanan bir protokolle "Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi" adıyla anılan proje, 2004-2005 eğitim-öğretim yılından itibaren ülke genelinde uygulanmaya başlamıştır. Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Yönergesinin 5. maddesinde projenin amacı "Cumhuriyetimizin demokrasi ile güçlenmesi; öğrencilerimizde yerleşik bir demokrasi kültürünün oluşturulması, hoşgörü ve çoğulculuk bilincinin geliştirilmesi, kendi kültürünü özümsemiş, millî ve manevî değerlere bağlı, evrensel değerleri benimseyen nesillerin yetiştirilmesi; öğrencilere seçme, seçilme ve oy kullanma kültürünün kazandırılması; katılımcı olma, iletişim kurabilme, demokratik liderliği benimseyebilme ve kamuoyu oluşturabilme becerilerinin kazandırılması" şeklinde belirtilmektedir. Uygulanan bu proje; demokrasi, insan hakları temel hak ve özgürlüklerin sadece devlet tarafından bireylere tanınan ve korunan idealler olmaktan çıkmasını, toplumda özgürlük, eşitlik, çoğulculuk, farklılıklara saygı gibi siyasal ve kültürel bir yapının içselleştirilmesini sağlayacaktır.

Neticede, toplum halinde yaşamak bir zorunluluktur ve topluma dahil bireyler olarak gençlerin, toplumsal yaşamda sahip oldukları hakları, üzerlerine düşen sorumlulukları benimseyip benimsemedikleri önemli bir sorunsaldır. Bu bağlamda çalışmada amaç, temel hak ve özgürlükler, hak arama ve koruma mekanizmaları ve bunların davranışlara dönüştürülmesi hakkında, ön lisans öğrencilerinin bilinçli ve katılımcı vatandaş kimliklerinin ortaya konulması olarak belirlenmiştir.

2. HAK VE SORUMLULUKLARIN KAYNAĞI OLARAK TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER

Çeçen'e göre (1995: 242) insan hakları, ilgisiz suskun ve katılımsız insan türünün bir ürünü değil, aksine tepki gösteren, gerçekleri ve inandıklarını açıkça söyleyebilen ve toplumsal yaşamın her aşamasına katılarak etkenlik gösterebilen aktif insan türünün bir ürünüdür.

Hak, kişinin toplumdan isteyebileceği, talep edebileceği ve kullanabileceği yetkililerdir. Bireyin haklarını kullanması, özgür olduğunu gösterir (Çüçen, 2011: 44). Freeman'a göre (2008: 7) haklar, sadece ahlaki ve/veya yasal kurallardan kaynaklanan talepler ve yetkililerdir. Her hak içinde ödev ve sorumluluğu da barındırır. Hak, özgürlük ve sorumluluk birbirlerini anlamlı hale getirir (Çüçen, 2011: 45). Özgürlük bütün hakların ortak kökeni, haklar ise özgürlükleri gerçekleştirmek için hukuk tarafından tanınan meşru yetkiler olduğu için; özgürlükler "yapabilmek" tir, haklar ise "istemek" tir (Duman ve diğerleri, 2003: 94).

Vatandaşlık hakları ve insan hakları öz itibarıyla aynı kavramlardır. Bu yüzden ne şekilde adlandırılırsa adlandırılırsın temel hak ve özgürlüklerin dayanağı pozitif hukuktur. 1982 Anayasası'nın "Temel Haklar ve Ödevler" başlıklı İkinci Kısımında, 12. maddede herkesin kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu ve bunların kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da içerdiği hükme bağlanmıştır. Bu noktadan hareketle temel haklar şöyle tanımlanabilir; "temel haklar, devletin etki alanları karşısında, bireyin toplumsal özgürlük alanının anayasal garantileridir" (Gören, 2000: 17).

Hak ve özgürlüklerini bilmeyen kişiler, bu haklarını talep edemeyecekleri gibi, ihlal edilmesi halinde hangi kurum veya kuruluşa başvuracaklarını da bilemezler. Ayrıca, yasa ile düzenlenmesi gerektiği halde düzenlenmeyen hak ve özgürlükleri için yasal mücadele yollarını kullanamazlar (Duman ve diğerleri, 2003: 137). Zira, insan haklarının en önemli güvencesi, temel hak ve özgürlüklerinin bilincinde olan insanların kendisidir (Tezcan ve diğerleri, 2009: 56). Bu bilincin temeli yurttaşlık, devlet, demokrasi, insan hakları, temel toplumsal kurumlar ve cumhuriyet bilgisidir. Amaç, vatandaşların demokratik sisteme bilinçli ve sorumluluk sahibi bireyler olarak katılmasıdır (Ekşi, 2009: 20). İnsanlara, özellikle çocuklara ve gençlere felsefi temelleri olan bir eğitim verilmedikçe, temel kişi haklarının ve onlarla bağlantılı olarak diğer hakların korunması da mümkün görünmemektedir (Çotuksöken, 2010: 57).

Akdemir (2005: 79), "insanın değeri haklarının değeri kadardır" diyerek; hak ve yetkilerinin, sorumluluklarının farkında olan bireyin toplumsal, siyasal, sosyal ve ekonomik hayatta etkin rol oynayabileceğine gönderme yapmaktadır. Bu farkındalık aynı zamanda bireylerin birbirlerine karşı saygılı ve hoşgörülü davranması, demokrasi, özgürlük ve eşitliğin özümsemesi, toplumda şiddetten çok barışın egemen olması anlamına gelir. Böylece insani değerlerin yükselmesi söz konusu olur. Zaten, insanlığın "fikir medeniyetinin" ürünleri arasında en onurlu, medeni ve değerlisi olduğu ifade edilmekte ve insanların ahlaken eşit ve

özgür varlıklar olarak muamele görmesi ve muamele etmesi gerekliliğine işaret edilmektedir (Uslu, 2009: 18).

Vatandaşlık; bireye aile, okul, iş ortamı gibi mecralardan geçerek yaşadığı toplumsallaşma sürecinde öğretilen ve öğrenilen bir roldür. Hatta vatandaşlık gerek bilinç, gerek roller bağlamında toplumsal etkileşim ve ilişkiler çerçevesinde kurulur (Caymaz, 2007: 4). Vatandaşlık bilgisi; insanların vatanlarıyla, vatandaşlarıyla ve vatan üzerindeki kuruluşlarla karşılıklı ilişkilerini, sosyal kurallarla belirlenmiş hak ve sorumluluklarını kapsayan bilgi topluluğudur (Duman ve diğerleri, 2003:7).

Küreselleşme ve medya, internet ve iletişim alanındaki gelişmeler, insan haklarına evrensel bir anlam kazandırmış, uluslararası ilişkilerde “insan haklarına saygı” önemli bir ölçüt haline gelmiştir. Bahsi geçen konunun taşıdığı önem, gerek devleti gerekse vatandaşları bu konuda duyarlı olmaya ve kurallara uymada daha bilinçli davranmaya yöneltmektedir. (Tezcan ve diğerleri, 2009: 54). İnsan hakları, insan olmanın koşulu olduğu için herkesin bu haklara sahip çıkması ve korunması gerekir (Gören, 2011: 68).

3. İNSAN HAKLARI EĞİTİMİ

İnsan hakları yaklaşımı herkesin özgürlük hakkına, ifade, inanç, örgütlenme, iyelik ve adil yargılanma özgürlüğüne sahip olduğu varsayımı ile başlar (Clapham, 2010: 135). İnsan hakları, bireyin onuru, özgürlük, eşitlik ve adalet değerlerine gönderimde bulunan bir değer olarak, kuşkusuz hiçbir zaman tümüyle ulaşılamayan, ancak toplum halindeki yaşama bir anlam kazandırmaya yönelik bir idealdir (Gündoğan ve Günay, 2004: 38). İnsan hakları ve demokrasi, sadece kabul edilip yasallaştırılmakla gerçekleşemez. Yaşayabilmesi için onun hem bilincinin yaratılması, hem de kişiler, uluslar ve uluslararası kuruluşlarca korunması gerekir (Altunya, 2003: 72).

İnsan hakları eğitimi ilk kez 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde ifade edilmiş, sonrasında resmi ve gayri resmi ortamlarda farklı bileşenleri içerecek şekilde geliştirilmiştir. Bu eğitim; Bajaj’ a (2012) göre; okul tabanlı eğitimi, okul sonrası programları, öğretmenlerden polisler, avukatlara ve hakimlere kadar uzanan atölye çalışmalarını ve insan haklarıyla ilgili üniversite derslerini içerebilir. Bu çerçevede gerçekleştirilecek eğitim, demokrasinin ilke ve kurallarının, insan hak ve özgürlüklerinin eğitim programlarında açık ya da örtük hedeflere dönüştürülüp, öğrenme yaşantıları yoluyla toplumun genç bireylerine kazandırıldığı eğitim olmalıdır (Hotaman, 2010: 32). Bu bağlamda da insan hakları eğitimi; bilginin paylaşımı, becerilerin aktarımı ve davranışların şekillenmesi sayesinde evrensel bir insan hakları kültürünün oluşmasını amaçlayan eğitim, öğretim ve bilgi olarak tanımlanabilir (Bajaj, 2012).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 26. maddesinin 2. fıkrası; eğitimin insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu amaçla da insan hakları eğitiminin taşınması gereken unsurlar Birleşmiş Milletler (United Nations) (2006) tarafından şu şekilde belirtilmektedir:

- i. İnsan hakları ve temel özgürlüklere saygının güçlendirilmesi,
- ii. İnsan kişilik ve onur duygusunun tam gelişmesi,
- iii. Tüm ülkeler arasında (yerli halklar ve ırksal, ulusal, etnik, dini ve radikal grupların) anlayış, hoşgörü, cinsiyet eşitliği ve dostluğun teşviki,
- iv. Herkesin hukuk kuralları ile yönetilen özgür ve demokratik toplumdaki etkin katılımının sağlanması,
- v. Barışın inşası ve korunması,
- vi. İnsan merkezli sürdürülebilir kalkınma ve sosyal adaletin teşvikinin sağlanması.

Soysal (1994) ve Suarez ve Ramirez' e (2004) göre ise insan hakları eğitimi; öğrencilerin ulusal vatandaşlıktan ziyade küresel vatandaşlığı iddia eden, uluslararası vatandaşlık hakları sayesinde gelişen uluslararası bir norm yapısına bağlılık geliştirmeleri anlamına gelir. Özetlemek gerekirse; insan hakları yaklaşımına dayalı kaliteli bir eğitim, bütün eğitim sisteminde ve tüm öğrenme ortamlarında uygulanan haklardır. Kuşkusuz, insan haklarına gerçek ve sürekli saygıyı sağlamanın asıl yolu, doğru bir insan hakları eğitimidir (Tezcan ve diğerleri, 2009: 55-56).

Demokratik değerlere ve insan haklarına saygılı bir kültür oluşturacak bu eğitimin, bireylere sadece bilginin üretiminde değil, haklarına sahip çıkma, demokratik değerleri ve insan haklarını koruma için aktif katılımında bulunarak gerekli becerileri kazandırma özelliklerini taşıması gerekir (Özpolat, 2010: 375). Unutulmamalıdır ki, insan kişiliğinin tam gelişmesi için olmazsa olmaz bir koşul olan insan haklarını ve demokrasiyi öğrenmek, başlı başına bir insan hakkıdır; dolayısıyla eğitim hakkının da önemli bir boyutudur (Altunya, 2003: 76).

Daha okul sıralarından itibaren bireyler, insan haklarını ve demokrasiyi uygulamalı öğrenerek gerçek yaşamlarında içselleştirebilirler ve yeni nesillerin içinde yaşayacağı daha demokratik bir toplum ve daha demokratik bir yönetim anlayışını egemen kılabilirler (Kıncal ve Uygun, 2006: 41).

3.1. Hak Bilinci Edinilmesinde Eğitimin Rolü

İnsan hakları eğitimi her zamankinden daha acil ve önemli bir gündem maddesi oluşturmaktadır. Gündemde olmasında ise demokratik bir şekilde yaşamının zorluklarının artmasının (Osler ve Starkey, 2010) yanı sıra uluslararası politik tartışmalarda oldukça yaygın bir şekilde yer alması da (Bajaj, 2011) önemli bir rol oynamaktadır. Gerçekten de günümüzde yeni ekonomik düzenin bir getirisi olarak, ülkeler arasındaki sınırların kalkması, tüm toplumları gelişmişlik ve demokratik derecelerine bakmaksızın birbirine sınıksız bağlamış ve bağlamaya da devam etmektedir. Demokratik bir yönetimin ne anlama geldiğini bilmeyen toplumların, yıllardır demokratik bir yaşam sürmeye alışmış toplumlara adaptasyonu, bir hak ve özgürlükler ihlali silsilesine sebep olabilmektedir. İşte bu nedenle eğitim sistemleri, son dönemlerde daha fazla evrensel değerleri benimseyen ve küresel vatandaşlık bilincine sahip

olan vatandaşları yetiştirmeye ağırlık vermektedirler (Kan, 2009: 26). Bajaj (2011) yaptığı çalışmada küresel vatandaşlığı, bir arada yaşamayı ve bir ulus-devlet bağlamında gerçekleştirilmesi gereken uygulamaların oluşturduğu modelleri gözden geçirmekte, ayrıca insan hakları eğitiminin adaptasyon ve değişebilirlik gücünün olduğuna değinmektedir.

Bazı ülkeler ise, dışarıdan son derece demokratik, ayrıca eğitim ve kalkınmışlık düzeyleri son derece mükemmel görünmesine rağmen, vatandaşlık eğitimi konusunda benzer statüdeki ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Bowring (2012) 1789 Fransız İhtilali ile gerçekleşen reformların neden en son İngiltere'ye geldiğini ve 20. yy' a ait ikinci nesil sosyal ve ekonomik hakların İngiltere' de benimsenmesine hala neden bu kadar çok karşı çıktığını araştırmaktadır. İngiltere gibi, pek çok konuda dünya ülkelerine liderlik etmiş bir ülkenin, halen bu tür tartışmalarla uğraşıyor olması şaşırtıcıdır. Kanımızca böyle bir tartışma sadece demokrasi ile yakın geçmişte tanışmış olan ülkelerin gündeminde yer almalıdır.

Bireyin, kendisini tüm yönlerden geliştirebilmesi, yaşadığı çevreyi ve toplumu kavrayabilmesi, sorunlarına ilgi duyup çözümüne düşünsel ve eylemsel olarak katılması, toplumda etkin ve yararlı bir rol oynayabilmesi ve bu amaçla sorumluluklar üstlenebilmesi, öncelikle öznesi olduğu hak ve özgürlükleri öğrenerek "hak bilinci" edinmesine bağlıdır (Gülmez, 1998: 3). Hak denen yetkinin kullanımı, ancak insanda hak bilincinin güçlenmesi ölçüsünde anlam, değer ve önem kazanır. Hak bilinci yeterince gelişip güçlenmemiş kişi neyin kendisine ait olduğunu kesinlikle bilmediği için, hakkına sahip çıkma olanağından yoksundur (Emini, 2004: 204). Hak ve sorumluluk bilincinin doğuştan edinilen veya kendiliğinden oluşan bir olgu (Özpolat, 2010: 368) olmaması nedeniyle, bir eğitim ve bilinçlendirme sürecinin sonunda kazanılması mümkündür.

Bireylerin, kendilerini ilgilendiren konulara ilişkin bilgi ve ilgi sahibi olduğu varsayımından hareketle, bu bilgiyi kararlara dönüştürecek hak arama, haklarını koruma, kamusal sorunlara katılım iradesinde de bulunmaları beklenir (Dağı ve Polat, 1999: 29). Ancak, bu beklentinin gerçekleşebilmesi için soyut söylemlerden çok, herkesin haklarını bilip öğrenmesi ve onları koruma ve kullanma bilincine varması için eğitim öğretim bir zorunluluktur (Gülmez, 1996: 7).

Vatandaşlık bir kimlik, siyasal bir topluluğa üyeliğin ifadesi olması yanında, bir dizi hak ve sorumluluk ile tanımlanan belirli bir statüdür (Kymlicka ve Norman, 2008: 207). Vatandaşlık, devlete hukuk bağı ile bağlanarak gerçekleştiği halde, hak ve sorumluluklarını bilen gerçek bir vatandaş olma niteliği "*vatandaşlık eğitimi*" ile kazanılır. Vatandaşlık eğitiminin temel amacı, kişi ile toplum arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin yarattığı hak ve yükümlülükleri öğrenmektir (Altunya, 2003: 4).

Bu çerçevede, birey olma sorumluluğu, insanın kendi aklını bizzat kullanması, dünyayı algılayışında akli merkeze alması, kendini ve toplumu ilgilendiren konulara ilgi duyması, sosyal yaşamın her alanına katılması esasına dayanır (Gündüz ve Gündüz, 2007: 3). Birey ve insan olma sorumluluğunu taşıyan her vatandaş da, her çeşit haksızlığa ve hakların çiğnenmesine karşı duyarlı olur (Çüçen, 2011: 72). Haklar ancak bireylerin haklarına saygı

gösterilmesine yönelik etkinlikleri, ihlal karşısında duyarlılık dereceleri, haklarını sahiplenme yoğunluğu ve hatta gerektiğinde direnme yoluyla özgürlüklerini koruma bilinci sayesinde korunabilir (Coşkun, 2006: 233).

3.2. İnsan Hakları Eğitiminde Uygulama Aşamaları

Günümüzün bilinç düzeyi yükselen toplumu, özellikle uluslararası politik platformlarda insan hakları eğitiminin nasıl gerçekleştirileceği konusunda etkin bir şekilde görüşler üretmektedir. Bu eğitimin özellikle belirli alanlarda yoğunlaştırılması gerektiği yönünde fikir birlikteliği oluşmuştur. Flowers ve arkadaşları (2000), Tibbits (2008) ve Bajaj (2012) insan hakları eğitiminde uygulanması gerekenleri bir süreç dahilinde aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

- i. Kişiler üzerinde insan hakları hakkında bir bilgi birikiminin yaratılması,
- ii. İnsan hakları doğrultusunda kişisel değişimi sağlayacak davranış ve becerilerin teşvik edilmesi,
- iii. Küresel, bölgesel ve yerel düzeydeki istismar durumlarında müdahale için eylem odaklı stratejilerin geliştirilmesi,
- iv. İnsan hakları konusunda bireylerin farkındalığının yaygınlaştırılması.

Toplumsal bütünleşmeyi sağlama, birlikte yaşama imkanını üretme, bireylerin hayat standardını ve kalitesini yükseltme vb. değerleri sağlamanın yolu bireylere demokratik değer ve becerileri kazandırmaktır. Gelişmiş toplumlara bakıldığında, giderek artan bir şekilde eşitlik, insan hakları, özgürlük, hukukun üstünlüğü, diyalog ve hoşgörü, saydamlık, çoğulculuk, çevre bilinci vb. alanlarda kayda değer gelişmelerin sağlandığı görülmektedir (Özpolat, 2010: 368-372). Bunun ön koşulunun ise, demokrasi, insan hakları, hakları kullanma ve koruma yolları konusunda demokratik bir eğitimidir. Ayrıca, Doğan (2007:287) eğitimin, siyaset ve hukuk gibi yaptırım mekanizmalarına gerek kalmaksızın insan haklarının korunma ve geliştirilmesinde en önemli etken olduğuna vurgu yapmaktadır.

Bu arada unutulmaması gereken bir konu da, insan hakları eğitimi konusunda kendilerine pek çok iş düşen öğretmenlerin bu konudaki bilgilerinin yeterli düzeyde olması gereğidir. Gündoğdu'nun (2011) çalışma sonuçları öğretmen yetiştiren kurumlarda insan hakları eğitimine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda "insan hakları eğitimi, eğitimi gerçekleştirecek olan öğretmenlerin eğitimiyle başlar" demek doğru olacaktır.

4. ÖRNEK UYGULAMA

Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Isparta Meslek Yüksekokulu İşletme Yönetimi ve Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programlarının 1. sınıflarında eğitim gören birinci ve ikinci öğretim öğrencilerinin tümüne uygulanmıştır. Toplam kayıtlı öğrenci sayısı 220 olup, bunlardan 197 tanesine ulaşılmış ve bu öğrencilerin ankete katılımları sağlanmıştır.

4.1. İstatistik Metod

Çalışmada demografik verilere ait rakamlar sayı ve yüzde olarak tablo halinde gösterilmiştir. 5’li likert olarak sorulan sorulara verilen cevaplar da yine sayı ve yüzde olarak tablo halinde gösterilmiştir. Likert sorulara verilen puanların toplanıp ortalaması alınarak, ortalama şeklinde veriler elde edilmiştir. Bu ortalama veri kişinin hak arama bilincini temsil etmektedir.

Çalışmada cinsiyet, ayrımcılığa maruz kalma, ayrımcılıkla mücadele yollarını bilme, hak aramada cinsiyet farklılığı, hak aramada eşitlik, adli yardım uygulaması, hak ihlalinde başvurulacak makam ve başka birisinin hak ihlaline tepki gibi demografik ve iki grup içeren verilerin analizinde Student T Testi kullanılmıştır.

Anne ve baba eğitimi, mezun olunan lise türü, okunmakta olunan bölüm, yasal hakların öğrenilme yeri, haksızlığa karşı en etkili çözüm ve bireysel hakları gözeten kurum gibi 2’den fazla seviye içeren faktörlerde hak arama bilinci ortalamaları bakımından parametrik testlerin ön şartlarının sağlanıp sağlanmadığı test edilmiştir (Varyansların homojenliği Bartlets Testi ile, normal dağılıma uyum Kolmogorov-Smirnov Testi ile kontrol edilmiştir). Ön şartlar sağlanıyor ise varyans analizi tekniği ile, ön şartlar sağlanmıyor ise Kruskal-Wallis Testi ile gruplar arasındaki farklılıklar irdelenmiştir.

Yapılan anketin güvenilirliğini test etmek için Cronbach’s Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Ankette elde edilen likert verilere faktör analizi uygulanarak toplam değişimi açıklamada kaç faktörün etkili olduğu ve bu faktörler içerisinde de hangi soruların yüklerinin daha fazla olduğu irdelenmiştir. Faktör analizi yapılmadan önce analizin ön şartları olan Kaiser-Meyer-Olkin Test istatistiği ile Bartlet’in küresellik ön şartı incelenmiş ve ön şartların yerine geldiği görülmüştür.

4.2. Analiz Sonuçları

Anket sorularının Süleyman Demirel Üniversitesi Isparta Meslek Yüksekokulu’nda İşletme Yönetimi ve Sağlık Kurumları İşletmeciliği 1. Sınıfta okuyan 220 öğrenciye uygulanması hedeflenmiş, fakat bu öğrencilerden 197 tanesine ulaşılabilmektedir. Bu öğrencilere ait cinsiyet, anne ve baba eğitim düzeyleri, mezun olunan lise türü ve okudukları bölümlere ilişkin bazı demografik bilgiler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Cinsiyet	Bay	88	44,67
	Bayan	109	55,33
Anne Eğitimi	İlkokul	112	56,85
	Ortaokul	40	20,30
	Lise	35	17,77
	Yüksekokul	10	5,08
Baba Eğitimi	İlkokul	78	39,59
	Ortaokul	53	26,90
	Lise	52	26,40
	Yüksekokul	8	4,06
Mezun Olunan Lise	Fakülte	6	3,05
	Düz Lise	50	25,38
	Anadolu Lisesi	9	4,57
	Ticaret Lisesi	85	43,15
	Anadolu Ticaret Lisesi	33	16,75
Okunmakta Olan Bölüm	Herhangi Bir Ana. Meslek Lisesi	20	10,15
	İşletme Yönetimi	132	67,01
	Sağlık İşletmeciliği	65	32,99

4.2.1. T Testi Sonuçları

Hak arama bilinci ortalama puanı ve aşağıdaki özelliklerin ortalamaları arasındaki farklar test edilerek Tablo 2’de gösterilmiştir.

- Cinsiyetin,
- Herhangi bir nedenle ayrımcılığa maruz kalıp kalmayanların (cinsiyet, inanç, kişisel özellikler, düşünceler vb.),
- Herhangi bir nedenle ayrımcılığa maruz kalma durumunda mücadele yollarını bilenler ve bilmeyenlerin,
- Hak arama bilincinin cinsiyete göre değişip değişmediğini düşünenlerin,
- Hak arama özgürlüğünde vatandaşlar arasında eşitliğin olup olmadığına inananların,
- Hak arama güvencesi olarak adli yardım uygulamasının farkında olup olmayanların,
- Hak aramada başvurulacak makamı bilip bilmeyenlerin,
- Bir başka bireyin hak ihlaline uğraması durumunda harekete geçip geçmemeyi düşünmenin, ortalamaları arasındaki fark test edilmiş ve sonuç Tablo 2’de gösterilmiştir.

Hak arama bilinci ortalama puanı bakımından yapılan t testi sonucunda;

- cinsiyetin,
- herhangi bir nedenle ayrımcılığa maruz kalıp kalmayanların (cinsiyet, inanç, kişisel özellikler, düşünceler vb.),
- herhangi bir nedenle ayrımcılığa maruz kalma durumunda mücadele yollarını bilenler ve bilmeyenlerin,
- hak arama bilincinin cinsiyete göre değişip değişmediğini düşünenlerin,
- hak arama güvencesi olarak adli yardım uygulamasının farkında olup olmayanların,

- hak aramada başvurulacak makamı bilip bilmeyenlerin,
- bir başka bireyin hak ihlaline uğraması durumunda harekete geçip geçmemeyi düşünmenin, ortalamaları arasındaki fark istatistik olarak önemli değildir.

Tablo 2: Hak Arama Bilinci Ortalamaları ile Belirlenen Özelliklerin Ortalamaları Arasındaki Farklar

		Sayı	Ortalama	Standart Sapma
Cinsiyet	Bay	88	3,628	0,738
	Bayan	109	3,698	0,647
	P=0,479			
Ayrımcılığa Maruz Kalma	Evet	63	3,587	0,710
	Hayır	134	3,705	0,678
	P=0,266			
Ayrımcılıkla Mücadele Bilinci	Evet	142	3,676	0,732
	Hayır	55	3,643	0,564
	P=0,759			
Hak Arama Bilincinin Cinsiyete Göre Değişimi	Evet	91	3,635	0,670
	Hayır	106	3,695	0,706
	P=0,543			
Hak Aramada Eşitlik	Evet	79	3,568	0,786
	Hayır	118	3,733	0,609
	P=0,099			
Adli Yardım Bilinci	Evet	48	3,577	0,719
	Hayır	149	3,696	0,678
	P=0,300			
Başvuruda Bulunulacak Makam Farkındalığı	Evet	123	3,702	0,699
	Hayır	74	3,609	0,671
	P=0,359			
Başka Bireyin Hak İhlaline Karşı Tepki	Evet	149	3,699	0,696
	Hayır	48	3,569	0,661
	P=0,256			

Hak arama bilinci ortalama puanı bakımından yapılan t testi sonucunda, hak arama özgürlüğünde vatandaşlar arasında eşitliğin olup olmadığına inananların ortalamaları arasındaki fark istatistik olarak önemlidir. ($P < 0,10$). Bu istatistik sonuç, katılımcıların hak arama bilinç düzeylerinin, hak arama özgürlüğünün kullanımında vatandaşlar arasında eşitlik olduğuna inanmamaları nedeniyle olumsuz etkilenebileceğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Çünkü hak arama bilinci, hak aramada eşitlik olduğuna inanılması durumunda yıpranacak ve ilgili alanda bir bilinç gerilemesine sebep olabilecektir.

4.2.2. Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

Anne eğitim durumu, baba eğitim durumu ve mezun olunan lisenin; hak arama bilinci puan ortalaması bakımından farklı olup olmadığı irdelenmeden önce yapılan Bartlett's testi ve Kolmogorov-Smirnov testleri sonucunda parametrik testlerin ön şartlarının sağlanmadığı görülmüş ve parametrik olmayan testlerden Kruskal-Wallis testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 3'de sunulmaktadır.

Tablo 3: Hak Arama Bilinci ve Anne-Baba Eğitimi-Mezun Olunan Lise

		Sayı	Medyan	Ave Rank
Anne Eğitimi	İlkokul	112	3,824	93,9
	Ortaokul	40	3,824	93,0
	Lise	35	4,000	116,4
	Yüksekokul	10	4,000	119,8
	Toplam	197		99,0
	P=0,115			
Baba Eğitimi	İlkokul	78	3,765	91,2
	Ortaokul	53	3,882	96,1
	Lise	52	3,941	106,1
	Yüksekokul	8	4,118	128,3
	Fakülte	6	4,059	125,0
	Toplam	197		99,0
P=0,219				
Mezun Olunan Lise	Düz Lise	50	3,941	110,1
	Anadolu Lisesi	9	3,471	78,2
	Ticaret Lisesi	85	3,706	87,6
	Anadolu Ticaret Lisesi	33	3,941	113,7
	Herhangi Bir Ana. Mes.Lisesi	20	3,941	104,8
	Toplam	197		99,0
P=0,064				

Yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda hak arama bilinci puan ortalamaları bakımından anne ve baba eğitim durumlarının medyanları arasındaki farklar istatistik olarak önemli değildir. Fakat hak arama bilinci puan ortalamaları bakımından katılımcıların mezun oldukları lise durumlarının medyanları arasındaki farklar istatistik olarak önemlidir ($P < 0,10$). Katılımcıların mezun oldukları lisenin hak arama bilinci üzerinde etkili olduğu anlaşılmıştır.

4.2.3. Anova Testi Sonuçları

Yasal hakların öğrenilme yerlerinin, haksızlığa uğranıldığında başvurulabilecek en etkili yolun ve bireysel hakları en fazla gözeten kurumun seviye ortalamaları arasındaki farkların irdelenmesinde önşartlar sağlandığı için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda; yasal hakların öğrenilme yerlerinin ($P=0,088$), haksızlığa uğranıldığında başvurulabilecek en etkili yolun ($P=0,02$) ve bireysel hakları en fazla gözeten kurumun ($P=0,001$) seviye ortalamaları arasındaki farklar istatistik olarak önemlidir ($P < 0,10$).

Seviye ortalamaları arasındaki farklılıklar Tukey testi ile irdelenmiştir. Bu analize ait veriler Tablo 4'de yer almakta olup, hangi seviyelerin birbirinden farklı olduğu ortalamalar üzerinde Latin harfleri ile gösterilmiştir.

Tablo 4: Tukey Testi Sonuçları

Yasal Hakların Öğrenilme Yeri	Sayı	Ortalama	Grup
Gazete/TV/İnternet	139	3,7241	A
Okul	24	3,7230	A B
Çevrede Konuşulanlar	15	3,5373	A B
Bilmiyorum	4	3,4853	A B
Kitap	15	3,2275	B
Haksızlık Durumunda Başvurulacak Yer			
Yetkili Makamlara Başvurma	148	3,7512	A
Sessiz Kalma	6	3,6667	A B
Şiddete Başvurma	8	3,5588	A B
İkna ve İnandırma	31	3,3776	B
Taviz Verme	4	3,0147	A B
Bireysel Hakları Gözeten Kurum			
Avukatlar	5	4,1882	A
Mahkemeler	77	3,8182	A
Bizzat Kendim	71	3,6106	A
Emniyet Kuvvetleri	37	3,5374	A B
Siyasi Partiler ve Siyasetçiler	7	2,8908	B

Tablo 4 incelendiğinde;

- Yasal hakların öğrenilme yerleri açısından sadece gazete/TV/internet ve kitaptan yasal haklarını öğrendiklerini ifade eden grupların ortalamaları arasındaki farklar istatistik olarak önemli bulunmuştur ($P < 0.10$). Katılımcılara yasal haklarını nereden öğrendikleri sorulduğunda; alınan cevaplarda ve yapılan istatistik sonucunda okuldan ve kitaplardan öğrendiklerini söyleyenler arasında fark bulunmadığı görülmüştür ki, bu durum birbirini tamamlayıcı bir yapı sergilemektedir. Bu sonuç hak arama bilincinin gelişmesinde eğitimin önemli bir unsur olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

- Haksızlık durumunda başvurulacak yer açısından sadece yetkili makamlara başvurma ve ikna/inandırma yöntemlerini kullanacaklarını ifade eden grupların ortalamaları arasındaki farklar istatistik olarak önemli bulunmuştur ($P < 0.10$). Haksızlık durumunda katılımcıların yetkili makamlara başvurma tercihini kullanmaları ile başvuruda bulunmayıp sessiz kalmaları arasında fark bulunmaması dikkat çekmektedir. Aynı sonuç haksızlıkla karşılaşıldığında yetkili makamlara başvurma ve taviz verme davranışları için de söz konusudur. Katılımcıların haksızlığa maruz kalma durumunda başvuru yapacakları yerler arasında mevcut hukuk sistemine uygunluk açısından böylesine büyük bir farklılık varken, istatistik sonucunun farklılık olmadığı yönünde çıkması, katılımcıların hak arama bilinçlerinin tam olarak gelişmediğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

- Bireysel hakları gözeten kurumlar açısından siyasi partiler ve siyasetçiler ile avukatlar, mahkemeler, bizzat kendim diyen grupların ortalamaları arasındaki farklar istatistik olarak önemli bulunmuştur ($P < 0.10$). Bireysel haklarının en fazla hangi kurum tarafından gözetildiği sorulan katılımcıların verdiği cevaplarda “bizzat kendim hakkımı gözetirim” diyenlerle, “avukatlar, mahkemeler ve emniyet kuvvetleri haklarımı gözetir” diyenler arasında

bir fark olmadığı görülmüştür. Bu istatistik sonuç da hak arama konusunda birbirinden çok farklı iki davranış biçimini birbirine yakınlaştırmaktadır. Bu durum da katılımcıların hak arama bilinçlerinin tam olarak gelişmediğini söylemek mümkün olabilir.

4.2.4. Faktör Analizi

Çalışmada likert tiple elde edilen verilere ait güvenliğin incelenmesi bakımından Crombach's Alpha test istatistiği uygulanmış ve bu değer 0,87 olarak bulunmuştur. Bu da anketin sonuçlarının güvenilirliğini göstermektedir.

Faktör analizi yapmadan önce hesaplanan Kaiser-Meyer-Olkin test istatistiği de 0,89 olarak bulunmuş olup, önşartın yerine geldiği görülmektedir. Bartlett'in küresellik önşartı da sağlanmaktadır. Tablo 5'de sonuçlar verilmektedir.

Tablo 5: Faktör Analizi Önşart Koşulları

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		,891
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1382,274
	Df	136
	Sig.	,000

Tablo 6 incelendiğinde yapılan faktör analizi sonucunda ilk 4 faktörün öz değerinin birden büyük olduğu görülmektedir. Bu yüzden toplam değişimi açıklamada bu 4 faktör en fazla yüke sahip olmuştur. Bu 4 faktör toplam değişimin % 61'ini açıklamaktadır. 1. Faktör toplam değişimin %38,17'sini, 2. Faktör %9,38'ini, 3. Faktör %7,18'ini ve 4. Faktör de %5,89'unu açıklamaktadır.

Tablo 6: Faktör Analizi Sonuçları

Component	Total Variance Explained				
	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings	
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance
1	6,489	38,169	38,169	6,489	38,169
2	1,595	9,382	47,551	1,595	9,382
3	1,220	7,178	54,729	1,220	7,178
4	1,001	5,885	60,614	1,001	5,885
5	0,935	5,501	66,115		
6	0,835	4,915	71,029		
7	0,723	4,250	75,280		
8	0,676	3,974	79,254		
9	0,578	3,400	82,654		
10	0,535	3,149	85,803		

11	0,481	2,830	88,633		
12	0,425	2,499	91,132		
13	0,388	2,284	93,417		
14	0,354	2,080	95,496		
15	0,295	1,735	97,232		
16	0,254	1,492	98,724		
17	0,217	1,276	100,00		

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Faktör analizinde metod olarak temel bileşenler yöntemi, veri döndürme yöntemi olarak da Varimax yöntemi kullanılmıştır. Kullanılan bu yöntemler sonucunda elde edilen veriler Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: Temel Bileşenler ve Varimax Yöntemi Sonuçları

Rotated Component Matrix ^a				
Sorular	Component			
	1 Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Faktör	2 Eşitlik Faktörü	3 Eğitim Faktörü	4 Aile Faktörü
1	0,128	0,013	0,824	-0,073
2	0,103	0,339	0,694	0,226
3	0,234	0,162	0,356	0,604
4	-0,033	0,175	-0,090	0,770
5	0,231	0,726	0,315	0,101
6	0,296	0,610	0,159	0,098
7	0,289	0,600	0,141	0,246
8	0,536	0,590	0,137	0,254
9	0,342	0,593	0,146	0,225
10	0,762	0,156	-0,080	-0,053
11	0,712	0,118	0,145	-0,272
12	0,238	-0,729	0,224	0,075
13	0,647	0,292	0,183	0,159
14	0,647	0,353	0,172	0,291
15	0,499	0,472	0,163	0,308
16	0,633	0,413	0,167	0,136
17	0,596	-0,134	0,156	0,269

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 7 iterations.

Tablo 7’yi incelediğimizde, bu 4 faktörden en yüksek varyans açıklama miktarının 1. Faktöre ait olduğu görülmektedir. 1. Faktörde en yüksek yüklere sahip sorular ise 10 (0,762), 11 (0,712), 13 (0,647), 14 (0,647), 16 (0,633) ve 17. (0,596) sorular olmuştur. Bu sorular “siyasi partilere üyelik”, “sendikalara üyelik”, “fikirlerin özgürce dile getirilmesi”, “ekonomik adalet”, “toplumsal hak ve özgürlüklere saygı” ve “toplumsal hizmetlerden yararlanma” bilincini ölçmeye çalışan sorulardır. Bu gerekçeyle Faktör 1 “Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Faktör” olarak isimlendirilmiştir. Özellikle katılımcıların siyasal hak ve ödevleri konusunda bilinç düzeylerinin yüksek olduğu ve siyasal hayata katılımında bu farkındalıklarını uygulamaya geçirmekten çekinmeyecekleri görülmüştür.

Faktör 2 incelendiğinde en yüksek yüklere sahip sorular 5 (0,726), 6 (0,610), 7 (0,600), 8 (0,590) ve 9. (0,593) sorular olmuştur. Bu sorular “bireylerin cinsiyetlerine ve cinsel tercihlerine bakılmaksızın her konuda “hak arama”, “iş başvurusu ve çalışma hakkı”, “adil davranış ve adil yargı hakkı” ve “eğitim hakkı” kapsamındaki eşitlik ilkelerinden yararlanma özgürlüğünün önemine yönelik inancı değerlendirmektedir. Bu nedenle Faktör 2 “Eşitlik Faktörü” olarak isimlendirilmiştir. Bu faktörde katılımcıların eşitliğin cinsiyet boyutuyla ilgili olumlu yaklaşımlarının ağırlık taşıdığı ortaya çıkmıştır.

Faktör 3’de 1 (0,824) ve 2. (0,694) sorular en yüksek yüklere sahip olan sorulardır. Bu sorular katılımcıların tüm eğitim dönemleri boyunca “hak arama bilincinin geliştirilmesi yönünde eğitim aldıklarına” ve “hak arama bilincinin yerleşmesinde eğitimin rolünün yüksek olduğuna” dair inançlarını test etmektedir. Bu nedenle Faktör 3 “Eğitim Faktörü” olarak isimlendirilmiştir. Katılımcıların bireylerde hak arama bilincinin yerleşmesinde eğitimin etkili olduğuna ilişkin yerleşik bir kanaat bulunduğu saptanmıştır.

Faktör 4 de ise 3 (0,604) ve 4. (0,770) sorular en yüksek yüklere sahip sorular olarak bulunmuştur. Bu sorular “hak arama bilincinin yerleştirilmesinde ailenin etkisini” ve katılımcıların haklarını aramada “hakkımı yeterince arayamazsam” endişesini sorgulayan sorular olduğu için, Faktör 4 “Aile Faktörü” olarak isimlendirilmiştir. Elde edilen bu sonuç; hak arama bilincinin yerleştirilmesi ve hakkın aranması açısından özgüvenin oluşmasında, ailenin etkisinin yoğun olduğunu istatistik olarak göstermektedir. Sonuç itibarıyla ailenin bireye yaklaşımına göre bireysel hak arama bilinci olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkilenmektedir.

5. SONUÇ

Hak ve sorumluluk bilincinin olmazsa olmaz koşulu eğitimidir ve eğitimin ilk kademelerinden itibaren hak ve sorumlulukların öğrenilip özümsemesi bir zorunluluktur. İletişim ve teknolojinin gelişmesiyle hız kazanan küresel oluşumlar neticesinde, yaşam boyu eğitim önem kazanmıştır. Hak ve sorumluluk bilincinin yerleştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasında da eğitim uzun soluklu bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Temel hakların ve bu bağlamda vatandaşlık hak ve sorumluluklarının ne olduğunun açık ve net şekilde bilinmeyişi, hakların kullanımına ve korunmasına ilişkin bilinç düzeyinin yeterli olmayışı toplumsal saygı ve hoşgörünün azalmasına ve demokrasi, özgürlük ve eşitliğin ivme kaybetmesine yol açar.

Bireylere temel hak ve özgürlüklerin devlet tarafından tanınması ve korunması zorunludur. Ancak, bireye hak ve özgürlükleri konusunda -çocukluktan gençliğe uzanan dönemde- temel bir eğitim verilmedikçe, bunların hukuksal metinlerde yer almasının anlamı olmayacaktır. Kendi hak, özgürlük ve sorumluluklarının farkında olan birey, bir vatandaş olarak haklarını kullanma, özgürlüklerinin sınırlarını kavrama ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirme hususlarında bir açmaza düşmeden adım atma cesaretine sahip olacaktır. Eğitim ile vatandaşlara “hak bilinci” kazandırılması esasen bireysel özgürlüğün anahtarı olarak görünmektedir.

Demokrasi, insan hakları ve temel hak ve özgürlükler konusunda eğitimin önemini vurgulamaya yönelik gerçekleştirilen çalışmamızdan elde edilen bulgulara göre, vatandaşlık hak ve sorumlulukları, hakların korunması yol ve yöntemleri konularında hedef kitlenin genel bir fikir sahibi olmadıkları tespit edilmiştir. Bu bağlamda hedef kitlenin;

- Haklar konusunda bilgi düzeylerinin yetersiz ya da çelişkili olduğu,
- Bilgi sahibi oldukları hakları konusunda, bu hakları kullanma yani eyleme dönüştürme yeteneklerinin yeterli olmadığı,
- Bireysel farklılıklara genel anlamda saygılı bir yaklaşım benimsendiği,
- Hak arama özgürlüğü bağlamında vatandaşlar arasında eşitlik olmadığı yönünde bir kanaat taşıdığı,
- Mezun olunan lisenin hak arama bilinci üzerinde etkili olduğu,
- Sorunlarının çözümünde adalet veya kolluk hizmetleri yerine farklı seçeneklerden yararlanma güdülerinin bulunduğu,
- Siyasal hak ve ödevleri konusunda bilinç düzeylerinin yüksek olduğu, hatta siyasal hayata katılımda bu farkındalıklarını uygulamaya geçirmekten çekinmeyecekleri,
- Eşitliğin özellikle cinsiyet boyutuyla ilgili olumlu yaklaşımlara sahip olduğu,
- Hak arama bilincinin yerleştirilmesi ve bu konuda özgüven oluşmasında ailenin yadsınamaz bir etkisi bulunduğu,
- Hakların ve sorumlulukların öğrenilmesi açısından eğitimin bir ihtiyaç hatta zorunluluk olduğuna inanıldığı saptanmıştır.

Belirlenen sorun ve yetersizliklerin çözümünde haklar, özgürlükler, birey olma, vatandaşlık, sorumluluklar vb. konularda çocukluk çağından başlayarak eğitim verilmesi atılacak en önemli adım olacaktır. Hak ve sorumluluk bilinci aşısının tutabilmesi için bu

eğitim sürecinin aileyi de kapsayacak şekilde uygulanması gerekmektedir. Amaca ulaşılabilmesi için ulusal düzeyde ilgili bakanlık tarafından atanacak birim ya da bölüm koordinatörünün tüm ulusal eğitim kurumları ve hane halkı ile yakın ilişki içerisinde çalışması tavsiye edilebilir. Ayrıca ulusal düzeydeki insan hakları eğitimi için özellikle uluslararası kuruluşlardan finansal destek sağlanarak, bu eğitimden beklenen çıktılarının toplumsal etkisi artırılabilir.

Çalışmaya teorik bir çatı oluşturmak amacıyla gerçekleştirilen literatür taraması sırasında, çalışmanın analiz kısmında yapılan anket çalışması ile yakın özelliklere sahip çalışmalara rastlanmamıştır. Bundan sonra hak arama bilinci üzerine gerçekleştirilecek olan çalışmaların eğitimin tüm kademelerini kapsayacak şekilde geliştirilmesi sayesinde, bu alandaki boşluğun doldurulacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

- Akdemir, Müslim (2005) “Temel Hak ve Özgürlükler Açısından İnsanın Doğası”, Kaygı/Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi, (4), ss. 74-79.
- Altunya, Niyazi (2003) Vatandaşlık Bilgisi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Bajaj, Monisha (2011) “Human Rights Education Ideology, Locational and Approachs” Human Rigts Quarterly, Johns Hopkins University Pres, C.33, pp.481-508.
- Bajaj, Monisha (2012) “From ‘Time Pass’ to Transformative Force: School-based Human Rights Education in Tamil Nadu, İndia” International Journal of Educational Development, 32, pp.72-80.
- Bowring, Bill (2012) “Human Rights and Public Education” Cambridge Journal of Education, C.42, pp.53-65.
- Caymaz, Birol (2007) Türkiye’de Vatandaşlık: Resmi İdeoloji ve Yansımaları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Clapham, Andrew (2010) İnsan Hakları, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Coşkun, Vahap (2006) İnsan Hakları: Liberal Açıdan Bir Tahlil, Liberte Yayınları, Ankara.
- Çeçen, Anıl (1995) İnsan Hakları, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Çotuksöken, Betül (2010) İnsan Hakları Ve Felsefe, Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul.
- Çüçen, A. Kadir (2011). İnsan Hakları, Mkm Yayıncılık, Bursa.
- Dağı, İhsan D. Ve Polat, Necati (1999) Demokrasi Ve İnsan Hakları El Kitabı (Demokrasi Ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi), Türk Demokrasi Vakfı, Ankara.
- Doğan, İsmail (2007) Modern Toplumda Vatandaşlık, Demokrasi Ve İnsan Hakları: İnsan Haklarının Kültürel Temelleri, Pegem A Yayıncılık, Ankara.

- Duman, Tayip; Karakaya, Necmettin Ve Yavuz, Nuri; (2003) Vatandaşlık Bilgisi, Gündüz Eğitim Ve Yayıncılık, Ankara.
- Ekşi, Aysel (2009) Günümüzde Dünyada Yurttaşlık Bilinci, Çağdaşlık Ve Yurttaşlık Bilinci, Cumhuriyet Kitapları/Siyasi Yazılar, 2. Baskı, İstanbul.
- Emini, M. Emin (2004) “Hak Kavramı” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 12, Ss. 203- 216.
- Flowers, Nancy; Bernbaum, Marcia; Rudelius-Palmer, Kristi And Tolman, Joel (2000) The Human Rights Education Handbook: Effective Practices For Learning, Action And Change, The Human Rights Resource Center And The Stanley Foundation, Minneapolis, Mn.
- Freeman, Michael (2008) İnsan Hakları: Disiplinlerarası Yaklaşım, Birleşik Yayınları, Ankara.
- Gören, Zafer (2000) Temel Hak Genel Teorisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, 4. Bası, İzmir.
- Gülmez, Mesut (1996) İnsan Hakları Eğitimi Hakkı, Türkiye Ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, İnsan Hakları Araştırma Ve Derleme Merkezi Yayın No: 10, Ankara.
- Gülmez, Mesut (1998) Belgelerle İnsan Hakları Eğitimi: Birleşmiş Milletler Onaylı, Türkiye Ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, İnsan Hakları Araştırma Ve Derleme Merkezi Yayın No: 15, Ankara.
- Gündoğan, Gülsün Ve Günay, Mustafa (2004) İnsan Hakları Eğitimi, İlya Yayınevi, İzmir.
- Gündoğdu, Kerim (2011) “Candidate Teacher’s Attitudes Concerning Human Rights Education İn Turkey” Turkish Education Assoc, C.36, Pp.182-195.
- Gündüz, Mustafa Ve Gündüz, Ferhan (2007) Yurttaşlık Bilinci, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Hotaman, Davut (2010) “Demokratik Eğitim: Demokratik Bir Eğitim Programı”, Kuramsal Eğitimbilim, 3(1), Ss.29-42.
- Kan, Çiğdem (2009) “Sosyal Bilgiler Eğitiminde Küresel Vatandaşlık”, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 26, Ss. 25-30.
- Kıncal, Remzi Y. Ve Uygun, Selçuk (2006) “Demokrasi Eğitimi Ve Okul Meclisleri Projesi” Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, Milli Eğitim, (Yaz), Sayı: 171, Ss. 31-42.
- Kymliccka, Will Ve Norman, Wayne (2008) Vatandaşın Dönüşü: Vatandaşlık Kuramındaki Yeni Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme (Vatandaşlığın Dönüşümü, Üyelikten Haklara), Metis Yayınları, İstanbul.
- Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi (2004) Demokrasi Eğitimi Ve Okul Meclisleri Projesi Yönergesi 2004/2564, [Http://Mevzuat.Meb.Gov.Tr/Html/2564_0.Html](http://Mevzuat.Meb.Gov.Tr/Html/2564_0.Html) (Erişim Tarihi: 27.11.2012).

- Osler, Audrey And Starkey, Hugh (2010) “Teachers And Human Rights Education” Trentham Boks Ltd., June Isbn-10:1858563844.
- Özpolat, Vahap (2010) “Bir Toplumsal Değişme Paradigması Olarak Demokrasinin Eğitime Yansımaları: Demokratik Eğitim”, Milli Eğitim Dergisi, (Kış), Sayı: 135, Ss. 365-381.
- Soysal, Yasemin (1994) Limits Of Citizenship, University Of Chicago, Chicago And London.
- Suarez, David F. Ve Ramirez, Francisco O. (2004) Human Rights And Citizenship: The Emergence Of Human Rights Education, Center On Democracy, Development And The Rule Of Law, Stanford, Ca.
- Tezcan, Durmuş; Erdem, Mustafa Ruhan; Sancaktar, Oğuz Ve Önok, Rıfat Murat (2009) İnsan Hakları El Kitabı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Tibbits, Felisa (2008) Human Rights Education, İn: Bajaj,M. (Ed.) Encyclopaedia Of Peace Education, Information Age Publishing, Charlotte, Nc.
- United Nations (2006) Plan Of Action: World Programme For Human Rights Education, United Nations, Ny And Geneva.
- Uslu, Cennet (2009) Doğal Hukuk Ve Doğal Haklar, Liberte Yayınları, Ankara.

